

РОЛЬ І МІСЦЕ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

THE ROLE AND THE PLACE OF THE PRACTICE TRAINING IN THE PROFESSIONAL FORMATION OF THE FUTURE TEACHERS OF GEOGRAPHY

УДК 378.091.212:911-027.22

Донченко Л.М.,

канд. географ. наук, доцент,
доцент кафедри туризму,
соціально-економічної географії
та краєзнавства
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Іванова В.М.,

старший викладач
кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Непша О.В.,

старший викладач
кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Сапун Т.О.,

асистент
кафедри фізичної географії і геології
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто роль і місце виробничої (педагогічної) практики у формуванні професійних якостей майбутніх учителів географії загальноосвітніх навчальних закладів. Автори доводять, що виробнича практика студентів є невід'ємною частиною підготовки вчителів географії, яка здатна вирішувати актуальні завдання вітчизняних загальноосвітніх установ, формувати особистість, що відповідає сучасним вимогам суспільства. У результаті аналізу науково-педагогічної літератури визначено: програма виробничої практики має чітку професійну спрямованість і виражається в узгодженні теоретичної і практичної підготовки студентів, організовується в межах цілісного навчально-виховного процесу і спрямована на практичне освоєння студентами різних видів педагогічної навчальної діяльності, оволодіння основами професійної культури; виробнича практика є найважливішою ланкою загально-професійної, спеціально-предметної та особистісної підготовки майбутнього вчителя географії.

Ключові слова: виробнича практика, майбутні вчителі географії, професійна підготовка, педагогічна діяльність, професійна компетентність, студент-практикант.

В статье рассмотрены роль и место производственной (педагогической) практики в формировании профессиональных качеств будущих учителей географии общеобразовательных учебных заведений. Авторы доказывают, что производственная практика студентов является неотъемлемой частью подготовки учителей географии, способна решать актуальные задачи отечественных общеобразовательных учреждений, формировать личность, соответствующую современным требованиям общества. В результате анализа научно-педагогической литературы определено: программа производственной практики имеет четкую профессиональную направленность и выражается в согласовании

теоретической и практической подготовки студентов, организуется в рамках целостного учебно-воспитательного процесса и направлена на практическое освоение студентами различных видов педагогической учебной деятельности, овладение основами профессиональной культуры; производственная практика является важнейшим звеном в профессиональной, специально-предметной и личностной подготовки будущего учителя географии.

Ключевые слова: производственная практика, будущие учителя географии, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность, профессиональная компетентность, студент-практикант.

The role and the place of the practice training (teaching practice) in the formation of professional qualities of the future teachers of geography of the comprehensive school are considered in the article. The authors prove that practice training of the students is an integral part of the preparation of the geography teachers who are able to solve the actual tasks of the domestic educational institutions, to form a person which is answered the modern requirements of the society. In the result of the analysis of the scientific and the educational literature it is done the following such as the program of the practice training has the clear professional orientation and it is expressed in the coordination of the theoretical and the practical preparation of the students and it is organized as the part of the integral training-educational process and it is aimed to the practical development of the students of the different types of the pedagogical educational activities, the mastering of the basics professional culture; the practice training is the most important link of the general-professional, the special-subject and the personal preparation of the future teacher of geography.

Key words: practice training, future teachers of geography, professional training, pedagogical activity, professional competence, and student-trainee.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Педагогічна практика є і невід'ємною частиною навчально-виховного процесу, що забезпечує поєднання теоретичної підготовки студентів з їх практичною діяльністю, що дозволяє застосовувати отримані знання і вміння на практиці, і служить одним з ефективних засобів успішної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Вона поглиблює і закріплює теоретичні знання, вміння та навички студентів із загально-професійних та спеціальних дисциплін. Педагогічна практика формує у студентів професійні й педагогічні вміння та навички самостійного ведення навчально-виховної роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

Педагогічна практика дозволяє студентам остаточно переконатися в правильності вибору майбутньої професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійних компетентностей на педагогічній практиці майбутніх вчителів географії розглядалися у роботах вітчизняних науковців: О. Браславської (Тімець), І. Макаревич, А. Долгих, Л. Даценко, М. Лаврук, Г. Лисичарової, Г. Ламекіної, С. Мантуленко, О. Непші, Л. Маковецької, Л. Прохорової та ін.

Мета статті – визначити роль і місце виробничої (педагогічної) практики в професійному становленні майбутніх учителів географії загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах інформатизації суспільства і розвитку нових технологій перед системою освіти стоїть завдання забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців. У вирішенні даної проблеми велику роль відіграють учителі, від яких залежить підготовка освічених, вихованих випускників, котрі будуть розвивати, доповнювати і примножувати основи, закладені вчителем, яку би професію вони не вибрали [11, с. 2]. У зв'язку з цим якісна підготовка вчителя є одним із пріоритетних завдань системи педагогічної професійної освіти [1, с. 38].

Погоджуємось зі слушною думкою О.В. Рідкоус про те, що в системі підготовки майбутніх учителів педагогічна практика є однією з основних форм до їх професійного становлення, яка дозволяє синтезувати теоретичні знання і практичний досвід [16, с. 92]. К.Д. Ушинський писав: «Метод викладання можна вивчити з книги, або зі слів викладача, але набути навичок у вживанні цього методу можна тільки тривалою і довготривалою практикою» [8, с. 206–212].

Оволодіння педагогічною діяльністю і формування готовності до неї можливі лише в разі взаємопроникнення і взаємозумовленості теоретичної і практичної підготовки майбутнього педагога: жоден компонент професійних умінь і навичок не може сформуватися лише в аудиторіях [4; 17, с. 94].

На думку науковців М.М. Лаврук [6], Л.А. Прохорова [13], А.А. Проценка [14], О.В. Тімець [18], Л.О. Хомич [19], виробнича практика базується на теоретичній підготовці майбутнього вчителя із психолого-педагогічних і спеціально-наукових предметів, тобто спирається на загально-професійний мінімум, поглиблення і розширення якого можливо тільки в умовах практичної діяльності, що відповідає специфіці конкретного факультету і спеціальності.

Вихідними положеннями для її розроблення є:

- орієнтація на цілісну педагогічну діяльність студента як єдність взаємодії вчителя та учнів на уроці і в позаурочний час з конкретного предмету, в даному випадку – географії;

- облік індивідуально-особистісних і професійно-значущих особливостей кожного студента як умови вироблення в нього передумов власного стилю в професійній діяльності [18].

Таким чином, основне призначення педагогічної практики – підготовка вчителя-предметника до цілісної педагогічної діяльності та якісного виконання всіх його професійних функцій [2; 6; 7; 9; 13]. Педагогічна навчальна практика організовується з відривом від навчальних занять згідно із затвердженим графіком навчального процесу на поточний навчальний рік.

За змістом і характером роботи студентів педагогічна практика поділяється на 3 етапи [6; 7; 9]:

I етап – установчий. Його метою є теоретична підготовка до практики. Передбачає вирішення

всіх організаційних питань на настановній конференції – знайомство із завданнями практики, програмою, звітною документацією, факультетськими і груповими керівниками (ними є методисти з географії), контрольними термінами практики.

II етап – основний. Він складається з двох періодів: ознайомчого (1 тиждень) і професійно-діяльнісного (5 тижнів). У перший тиждень студент знайомиться з освітньою установою, вивчає учнів закріпленого класу, відвідує всі уроки, узгоджує тематичний план з учителем географії, а з класним керівником обговорює план виховних заходів.

Робочий період займає наступні п'ять тижнів, протягом якого студент виконує основні завдання: проводить пробні й залікові уроки, виконує завдання з психології, педагогіки, організовує виховні справи, підготовляє наочні посібники. Протягом перших двох днів практикант складає індивідуальний план, фіксує в щоденнику та передає груповому керівнику на затвердження план-щоденник, який заповнюється щодня.

III етап – контрольньо-оцінний. Підготовка та оформлення звіту про практику. Підведення підсумків практики. Участь у заключній конференції.

Головна мета виробничої (педагогічної) практики студента-географа – це застосування студентами-географами методичних знань і умінь, отриманих у процесі вивчення курсу «Методика викладання географії», для вирішення завдань освіти, розвитку і виховання школярів [9].

Педагогічну практику на IV курсі студенти-географи проходять у 8-му семестрі (6 тижнів) у базових освітніх установах міста. Студент виконує обов'язки класного керівника, вчителя географії в закріпленому за ним класі.

Завдання і зміст педагогічної практики студентів IV курсу:

- розширити і закріпити теоретичні знання зі спеціальних предметів і психолого-педагогічних дисциплін;

- вивчити особливості школи, її навчально-виховні концепції. Виявити освітній профіль, стиль управління в школі. Дотримуватись прийнятого розпорядку в школі;

- навчитись спостерігати й аналізувати навчально-виховний процес у школі та в закріпленому класі. Проводити спостереження й аналіз уроків, проведених учителями за основними спеціальностями та з інших предметів: математики, української літератури тощо;

- навчитись планувати свою навчально-виховну роботу як вчителя-предметника і як класного керівника. Проектувати свою педагогічну діяльність;

- оволодіти методикою проведення різних типів уроків із застосуванням різноманітних методів і прийомів навчання, що відповідають вимогам уроку відповідно до плану [13, с. 113–115].

Зміст виробничої практики:

- скласти тематичний план уроків із предмету. Узгодити та затвердити ці плани з учителями, класним керівником і методистами;
- розробити і провести 2-3 пробних уроки, не менше 10 залікових уроків географії з включенням трьох різних типів уроків або проблемних ситуацій;
- підготувати дидактичний матеріал і застосувати різноманітні засоби навчання на уроках і позаурочних заняттях;
- використовувати різні методи перевірки та обліку знань, умінь та інших компонентів змісту освіти. Оцінки в класний журнал виставити, як це прийнято в школі, погодивши з учителем;
- аналізувати конспект кожного уроку з методистом (керівником педпрактики) або вчителем за 2–3 дні до проведення уроку;
- оволодіти методикою спостереження й аналізу уроків інших студентів і вчителів. Відвідати, записати і проаналізувати не менше 2 уроків учителів і своїх однокурсників. Усі аналізи та відгуки про відвідані уроки записати в щоденник педпрактики;
- познайомитися з планами позакласної роботи школи, класного керівника, вчителя-предметника. За погодженням з учителями та учнями вибрати і спланувати 2 позакласних заходи: екскурсії, тематичну конференцію або вікторину, класну годину; заходи, пов'язані з організованим відпочинком учнів;
- розробити методичні описи вибраних заходів, затвердити їх із вчителем і провести аналіз його результатів;
- навчитись працювати зі шкільної документацію.
- оволодіти методикою проведення туристсько-краєзнавчих походів та екскурсій з вивчення рідного краю [5, с. 401; 15, с. 114];
- проводити екологічне, національно-патріотичне виховання [12].

Виробнича (педагогічна) практика на I курсі магістратури проводиться в II семестрі (6 тижнів).

Практика проводиться як в освітніх установах міста, так і в сільських школах, за місцем проживання студента. Практика носить комплексний характер, студенти максимально проявляють самостійність. Обов'язковими компонентами діяльності майбутнього вчителя є самоаналіз і оцінка ефективності своєї роботи.

Основна мета практики студентів магістратури – професійно-особистісне осмислення змісту, форм і методів педагогічної діяльності; вироблення готовності до індивідуального стилю професійної поведінки. Зміст педагогічної діяльності студентів у цей період визначається з урахуванням умов роботи в різних типах навчальних закладів.

Завдання виробничої практики:

- вивчення особистості школяра за допомогою різних психолого-педагогічних методик,

вивчення міжособистісних відносин у класі, аналіз навчальної діяльності школяра; подальший всебічний аналіз шкільних програм, підручників, інших джерел знань, з урахуванням різноманіття підходів і їх варіативності;

- подальше вдосконалення в застосуванні комплексу теоретичних і практичних знань із психолого-педагогічних та спеціальних дисциплін у практиці навчання і виховання;

- вдосконалення знань і умінь із планування та реалізації комплексної педагогічної взаємодії з учнями в навчальний та позанавчальний час: складання тематичних і поурочних планів, відбір навчального матеріалу, розроблення програм елективного курсу, написання конспектів уроків і позакласних заходів;

- вдосконалення відбору і практичного застосування методів, прийомів, засобів навчання з урахуванням їхньої ефективності за різними рівнями навченості учнів, з реалізацією диференційованого підходу в навчанні і вихованні школярів;

- оволодіння педагогічною майстерністю, спрямованою на вироблення власного почерку в спілкуванні з учнями, навчанні й вихованні їх з урахуванням своїх власних сильних і слабких сторін;

- оволодіння методикою організації і проведення експериментальної роботи в умовах школи, використання результатів педагогічного експерименту в науково-дослідній роботі, написанні курсових і дипломних робіт;

- участь студентів в оформленні навчального кабінету з географії;

- оволодіння методикою організації і проведення екскурсій з учнями на виробництво [13, с. 113–115].

На педагогічній практиці в магістратурі особливе значення в підготовці майбутнього вчителя географії набуває аналіз своєї власної педагогічної діяльності, тобто «самоаналіз». Студенти повинні вміти спостерігати, записувати й аналізувати роботу інших вчителів або товаришів у процесі підготовки і проведення уроків, позакласних заходів, а також уміти прогнозувати успіх чи невдачу, підводити підсумки роботи та намічати шляхи самовдосконалення.

Зміст виробничої практики в магістратурі:

- скласти технологічну карту занять із предмету. Узгодити її з учителем і методистом;
- розробити і провести систему занять із предмету (не менше 12 уроків) з урахуванням сучасних педагогічних інноваційних технологій;
- виконати самоаналіз одного з уроків;
- розробити і провести два позакласних (позаурочних) заняття;
- вивчити і представити програму елективного курсу відповідно до профілю школи;
- виконувати обов'язки класного керівника.

У результаті проходження практики студент-географ повинен вирішувати завдання, що відповідають [6; 7; 9; 15; 18]:

1) *ключовій професійній компетентності:*

– володіти практичними вміннями і навичками в області методики навчання [10];

– користуватися традиційними і цифровими (локальними і мережевими) джерелами інформації [20, с. 316];

– володіти навичками вирішення професійних завдань в умовах групової, колективної діяльності та інших видів традиційної та інноваційної навчальної діяльності;

2) *базовій професійній компетентності:*

– формулювати цілі навчання і визначати відповідно до поставлених цілей змісту і типу уроку географії; відбирати раціональні методи і прийоми навчання, вибирати та самостійно проектувати необхідні мультимедійні, цифрові ресурси для навчального процесу [10];

– оволодіти методикою грамотної організації самостійної роботи учнів, у тому числі методикою організації їхньої самостійної дослідницької діяльності [3, с. 25];

– забезпечувати необхідні методичні умови для роботи учнів у парах і невеликих групах;

– будувати навчальний процес навчання географії з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (інтересів, здатностей) з вибором власного алгоритму і темпу навчання;

3) *спеціальній професійній компетентності:*

– здійснювати пошук, аналіз і відбір засобів навчання для організації навчальної діяльності;

– визначати методи і прийоми раціонального використання традиційних засобів навчання і засобів ІКТ для підготовки до уроків географії;

– розробляти авторські програми елективного курсу з предмету, а також окремих тем шкільних географічних курсів;

– проектувати уроки географії з використанням традиційних засобів навчання і засобів ІКТ, включаючи планування з отримання і відбору методів керівництва самостійною роботою учнів з різними компонентами освітнього середовища, керівництва навчально-дослідницькою діяльністю учнів [3, с. 26].

Висновки. У результаті аналізу науково-педагогічної літератури та особистого педагогічного досвіду в ролі керівників практики слід відзначити, що під час проходження виробничої (педагогічної) практики майбутніх учителів географії відбувається: формування професійних компетенцій в області освітньої діяльності з предмету «Географія» в загальноосвітніх навчальних закладах; закріплення теоретичних і практичних знань, отриманих під час аудиторних занять; прилучення студента до соціального середовища з метою придбання соціально-особистісних компетенцій, необхідних для роботи в освітніх установах; розвиток досвіду самостійної професійної діяльності.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у вивченні особливостей того, як студенти оволодівають основними функціями педагогічної діяльності вчителя географії на виробничій практиці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абдураман А.Ш., Купрєєнко М.В., Непша О.В. Сутність професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вып. 1 (45). Ч. 4. С. 38–43.

2. Александрова Г.І., Александров Д.В., Непша О.В. Виробнича практика : методичні рекомендації для студентів спеціальності «Історія». Мелітополь : «Друк експрес». 2012. 31 с.

3. Долгих А.В., Даценко Л.М., Непша О.В. Науково-дослідницька діяльність студентів-географів під час педагогічної практики. *Економіко-географічна освіта і національна самосвідомість: актуальні проблеми їх формування* : збірник статей. Донецьк : ДІСО. 2013. С. 25–27.

4. Елькін М.В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 260 с.

5. Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Прохорова Л.А. Туристський похід з учнями по вивченню геології рідного краю. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи* : збірник матеріалів II-ої Міжнародної науково-практичної конференції. Баку–Ужгород Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 401–403.

6. Лаврук М.М. Педагогічна та асистентська практика студентів-географів : навч.-метод. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 126 с.

7. Лисичарова Г.О., Ламекіна Г.О. Посібник до організації та проведення педагогічної практики студентів-географів. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ ім. Олеса Гончара. 2012. 54 с.

8. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2003. С. 206–212.

9. Маковецька Л.О. Методичні рекомендації для проходження виробничої практики студентами спеціальності «Географія». Луцьк, 2015. 39 с.

10. Назаренко Т.Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 380 с.

11. Покась Л.А. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії. *Географія та економіка в сучасній школі*. 2012. № 6. С. 2–5.

12. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Готовність майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнівської молоді у сучасній загальноосвітній школі. *Екологія – філософія існування людства* : зб. наук. праць. Мелітополь : ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 96–100.

13. Прохорова Л.А., Непша О.В., Зав'ялова Т.В. Розвиток професійних умінь майбутніх учителів географії в процесі проходження виробничої (педагогічної) практики. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т 2. С. 113–117.

14. Проценко А.А. Формування професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури у процесі виробничої практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Кропивницький, 2018. 20 с.

15. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Краєзнавча робота студентів під час проходження педагогічної практики в загальноосвітніх школах. *Сучасні проблеми розвитку суспільної географії* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Видавництво «Альфа-ПК», 2014. С. 114–115.

16. Рідкоус О.В. Особливості професійного розвитку вчителя в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського. *Педагогіка К.Д. Ушинського: історія та сьогодення* : матеріали обласної науково-практичної конференції (15 травня 2014 року, м. Херсон) : у 2-х ч. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. Ч. 2. С. 92–96.

17. Солоненко А. Праксеологічна культура студента педагогічного університету : теоретичні засади. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2014. № 13. Т. 2. С. 94–98.

18. Тімець О.В. Фахова педагогічна практика студентів-географів (компетентнісний підхід): програма і методичні рекомендації : навч. посіб. Умань : ВПЦ «Візаві», 2010. 60 с.

19. Хомич Л.О. Сучасні види педагогічних практик. *Шлях освіти*. 1999. № 4. С. 4–8.

20. Ушаков В., Проценко А. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2014. С. 316–419.